

Distr.: Opća
8. novembar, 2019. godine

Original: Engleski

PRELIMINARNA
NEREDIGIRANA VERZIJA

Odbor za ukidanje diskriminacije žena

Zaključne napomene o šestom periodičnom izvještaju Bosne i Hercegovine*

1. Odbor je razmotrio šesti periodični izvještaj Bosne i Hercegovine (CEDAW/C/BIH/6) na svojoj 1732. i 1733. sjednici (vidjeti CEDAW/C/SR.1732 i CEDAW/C/SR.1733), održanoj 30. oktobra, 2019. godine. Lista problema i pitanja Odbora se nalazi u CEDAW/C/BIH/Q/6, a odgovori Države članice su sadržani u CEDAW/C/BIH/Q/6/Add.1.

A. Uvod

2. Odbor cijeni dostavljanje šestog periodičnog izvještaja Države članice. Također je zahvalan na dopunskom izvještaju Države članice o prethodnim zaključnim napomenama Odbora (CEDAW/C/BIH/CO/4-5/Add.1) i pisanim odgovorima na listu problema i pitanja koje je postavila pred-sjednična radna grupa, kao i na usmenoj prezentaciji delegacije i dodatnim pojašnjenjima dostavljenim kao odgovor na pitanja koja je tokom dijaloga usmeno postavio Odbor. Također cijeni informacije dostavljene pisanim putem nakon dijaloga.

3. Odbor pozdravlja Državu članicu putem njene cijenjene delegacije koju je predvodio g. Saša Leskovic, Agencija za ravnopravnost spolova, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, uključujući i njenu ekscelenciju, gospođu Nerminu Kapetanović, izvanrednog i opunomoćenog ambasadora, stalnog predstavnika Stalne misije Bosne i Hercegovine pri uredu Ujedinjenih naroda i drugim međunarodnim organizacijama u Ženevi, i predstavnici Gender centara Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i Stalne misije Bosne i Hercegovine pri uredu Ujedinjenih naroda i drugim međunarodnim organizacijama u Ženevi.

B. Pozitivni aspekti

4. Odbor pozdravlja napredak koji je ostvaren nakon razmatranja četvrtog i petog periodičnog izvještaja 2013. godine (CEDAW/C/BIH/4-5) u preduzimanju zakonodavnih reformi, a posebno kada je u pitanju usvajanje:

(a) Izmjena i dopuna Zakona o zabrani diskriminacije koja obuhvata i definiciju uznemiravanja i spolnog uznemiravanja, 2016. godine;

* Usvojeno na sedamdeset i četvrtoj sjednici Odbora (21. oktobar – 8. novembar, 2019. godine).

**Error! Unknown
document property name.**

(b) Zakona o pružanju besplatne pravne pomoći koji olakšava pristup žena pravdi, 2016. godine;

(c) Zakona o strancima koji predviđa podršku žrtvama trgovine ljudima kojima je odobren privremeni boravak u Državi članici, 2015. godine;

(d) Zakona o azilu kojim se zabranjuje diskriminacija na osnovu zabrana iz člana 2 (1) Zakona o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine, uključujući diskriminaciju po osnovu spola, seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih obilježja, 2016. godine;

(e) Izmjena i dopuna Krivičnog zakona kojim se utvrđuju određeni oblici seksualnog nasilja kao što je ono koje je počinjeno u toku rata, kao i osiguravanje strožijih kazni za počinitelje trgovine ljudima.

5. Odbor pozdravlja napore Države članice za unapređenje njenog političkog okvira u cilju ubrzanja ukidanja diskriminacije protiv žena i promoviranja ravnopravnosti spolova, kao što je usvajanje sljedećeg:

(a) Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine (2018-2022. godine);

(b) Akcionih planova rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda: 1325 (2000) o ženama, miru i sigurnosti (2014-2017. godine; 2018-2022. godine);

(c) Državnih akcionih planova za borbu protiv trgovine ljudima (2016-2019. godine);

(d) Okvirne strategije za provođenje Konvencije Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2015-2018. godine).

6. Odbor pozdravlja činjenicu da je, nakon razmatranja prethodnog izvještaja, Država članica ratificirala Konvenciju Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, dana 7. novembra, 2013. godine.

C. Ciljevi održivog razvoja

7. Odbor pozdravlja međunarodnu podršku za Ciljeve održivog razvoja i poziva na realizaciju *de jure* (pravne) i *de facto* (stvarne) rodne ravnopravnosti, u skladu s odredbama Konvencije, tokom procesa provođenja Agende za održivi razvoj za 2030. godinu. Odbor podsjeća na važnost Cilja 5 i uvođenje načela ravnopravnosti i nediskriminacije u svih 17 ciljeva. Podstiče Državu članicu na priznavanje žena kao pokretača održivog razvoja Države članice i da u tom smislu usvoje odgovarajuće politike i strategije.

D. Parlament

8. Odbor ističe ključnu ulogu zakonodavne vlasti u pogledu osiguravanja potpunog provođenja Konvencije (vidjeti A/65/38, drugi dio, prilog VI). Poziva Parlamentarnu skupštinu Bosne i Hercegovine da, u skladu sa svojim mandatom, poduzme potrebne mjere u vezi s provođenjem ovih zaključnih napomena između sadašnjeg i podnošenjem sljedećeg periodičnog izvještaja u skladu s Konvencijom.

E. Ključne problematične oblasti i preporuke

Vidljivost Konvencije, Fakultativni protokol i opće preporuke Odbora

9. Odbor ističe informacije koje je dostavila Država članica tokom dijaloga o podjeli prethodnih zaključnih napomena Odbora odlukom Vijeća ministara. Odbor je, međutim, zabrinut zbog općeg nepoznavanja Konvencije, Fakultativnog protokola i općih preporuka Odbora u Državi članici.

10. Odbor preporučuje da Država članica:

(a) pojača svoje napore u distribuciji sadašnjih zaključnih napomena, Konvencije, Fakultativnog protokola i Općih preporuka Odbora svim zainteresiranim stranama Države članice, posebno državnim službenicima, političarima i pravosuđu na nivoima entiteta, distrikta i kantona;

(b) podigne svijest šire javnosti, uključujući muškarce i žene, o ženskim pravima prema Konvenciji, Fakultativnom protokolu i zakonodavstvu kojim se zabranjuje diskriminacija žena.

Zakonodavni okvir i definicija diskriminacije

11. Odbor pozdravlja izmjene i dopune Zakona o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine kojim su u zabranjene osnove za diskriminaciju uvršteni dob, invaliditet i seksualna orijentacija i kojim je revidirana definicija seksualnog uznemiravanja. Ipak, Odbor sa zabrinutošću primjećuje da:

(a) definicija nediskriminacije iz člana 2 Ustava ne obuhvata sve vrste diskriminacije žena, u skladu s članom 1 Konvencije, te da nije postojao politički konsenzus tokom procesa izmjene;

(b) zakoni i politike za postizanje ravnopravnosti žena i muškaraca još uvijek nisu u potpunosti usklađeni na nivou države, entiteta, distrikta i kantona;

(c) postoje razlike u provođenju zakona o ravnopravnosti spolova zbog decentralizirane strukture Države članice.

12. U skladu s općom preporukom br. 28 (2010) o ključnim obavezama Država članica u skladu s članom 2 Konvencije, Odbor preporučuje da Država članica:

(a) bez daljnjeg odgađanja, izmijeni svoje zakonodavstvo na način da uvrsti sveobuhvatnu definiciju diskriminacije žena koja obuhvata direktnu i indirektnu diskriminaciju u javnoj i privatnoj sferi i isprepletene oblike diskriminacije, u skladu s članom 1 Konvencije, kako je preporučeno u njenim prethodnim zaključnim napomenama (CEDAW/C/BIH/CO/4-5, para. 14);

(b) nastavi svoje napore za usklađivanje zakonodavstva i politika na svim nivoima kako bi unaprijedila uživanje prava žena u svim oblastima koje su obuhvaćene Konvencijom, uključujući i one koje se odnose na zaštitu od nasilja u porodici, zdravstveni i ruralni razvoj;

(c) obezbijedi dovoljno ljudskih, tehničkih i finansijskih resursa za praćenje i procjenu uticaja zakona o ravnopravnosti spolova na nivou države, entiteta, distrikta i kantona.

Pristup pravdi

13. Odbor s zadovoljstvom ističe usvajanje Zakona o pružanju besplatne pravne pomoći 2016. godine i obuke o ravnopravnosti spolova organizovane za suce i tužioce. Međutim, izražava zabrinutost zbog nedovoljnog pristupa žena besplatnoj pravnoj pomoći, posebno žena iz ugroženih grupa i ruralnih područja, a koje se žele žaliti na spolnu diskriminaciju i nasilje. Također, izražava zabrinutost zbog ograničenog broja sudskih postupaka u kojima se pozivalo na odredbe Konvencije ili su direktno primijenjene.

14. Pozivajući se na opću preporuku br. 33 (2015) o pristupu žena pravdi, Odbor preporučuje da Država članica:

(a) uspostavi centre za pravnu pomoć u svim administrativnim jedinicama Države članice i osigura da se adekvatni ljudski, tehnički i finansijski resursi, uključujući pristup informacijama i komunikaciji, dodijele za pružanje besplatne pravne pomoći ženama i djevojkama/čicama u krivičnim i građanskim postupcima;

(b) podigne svijest žena, posebno onih koje se nalaze u nepovoljnoj situaciji i žrtvama ratnog seksualnog nasilja, o njihovim pravima prema Konvenciji i postojećim pravnim lijekovima za zahtijevanje prava;

(c) **poveća kapacitet sudaca i tužilaca za prava i ravnopravnost žena, između ostalog na način da se primjena Konvencije učini obaveznim dijelom njihove stručne obuke.**

Mir i sigurnost žena

15. Odbor pozdravlja usvajanje trećeg akcionog plana za provođenje Rezolucije 1325 (2000) Vijeća sigurnosti o miru i sigurnosti žena za period 2018-2022. Međutim, Odbor sa zabrinutošću primjećuje:

(a) ograničena finansijska sredstva dodijeljena odgovarajućim tijelima državne uprave za učinkovito provođenje akcionog plana;

(b) navodno nedovoljnu uključenost nadležnih organa s nivoa distrikta i kantona, i ograničeno učešće organizacija civilnog društva koje rade sa preživjelim ženama u izradi, provođenju i praćenju trećeg akcionog plana;

(c) slabu zastupljenost žena u postupku donošenja odluka u procesima obnove nakon sukoba;

(d) sporo procesuiranje ratnih zločina, uključujući zločine seksualnog nasilja, i činjenicu da nacrt revizije Nacionalne strategije za procesuiranje ratnih zločina, koji definira vremenski okvir za procesuiranje svih slučajeva ratnih zločina do kraja 2023., nije usvojen;

(e) ograničenu podršku i pomoć koja se pruža žrtvama i svjedocima ratnih zločina, te nedostatak odšteta za žrtve;

16. U skladu sa svojom općom preporukom br. 30 (2013) o ženama u sprječavanju sukoba, situacijama tokom i nakon sukoba, rezolucijom Vijeća sigurnosti 1325 (2000) i naknadnim rezolucijama o miru i sigurnosti žena, Odbor preporučuje da Država članica:

(a) **osigura da se dodijele odgovarajuća sredstva za provođenje trećeg akcionog plana za provođenje rezolucije 1325 (2000) Vijeća sigurnosti o miru i sigurnosti žena za period 2018–2022. godine u Republici Srpskoj, svim kantonima Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko distriktu, te da u sljedećem periodičnom izvještaju navede informacije o rezultatima plana;**

(b) **osigura da se nadležni organi na nivou kantona i distrikta, kao i organizacija za prava žena, učinkovito uključe u provođenje, praćenje i procjenu trećeg akcionog plana, u koordinacioni odbor i izradu naknadnog plana i ostalih strategija povezanih s procesima obnove nakon sukoba;**

(c) **osigura cjelovito i značajno učešće žena, uključujući žene iz ugroženih grupa, u svim fazama procesa izgradnje mira, i dodatno povećanje zastupljenosti žena na položajima koji uključuju donošenje odluka u skladu s rezolucijom 1325 (2000), te da razmotri cijeli spektar agende Vijeća sigurnosti za mir i sigurnost žena, kako je posebno navedeno u njegovim rezolucijama 1820 (2008), 1888 (2009), 1889 (2009), 2122 (2013) i 2242 (2015);**

(d) **bez odlaganja usvoji revidiranu Nacionalnu strategiju za procesuiranje ratnih zločina do 2023. godine, u cilju ubrzavanja procesuiranja zločina seksualnog nasilja tokom sukoba;**

(e) **uspostavi fond za osiguravanje naknada i drugih oblika odštete za žene žrtve ratnih zločina;**

(f) **ojača kapacitet Odjeljenja i ureda za podršku svjedocima u cilju osiguravanja odgovarajuće zaštite i podrške za svjedoke ratnih zločina, uključujući psihološku pomoć prije, tokom i nakon krivičnih postupaka.**

Nacionalno ustrojstvo za unapređenje položaja žena

17. Odbor s uvažavanjem primjećuje da je Država članica obnovila Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period 2018-2022. godine koji sadrži preporuke koje je dao Odbor,

te da je osigurala finansijska sredstva za njegovo provođenje u okviru Programa finansijskog mehanizma za provođenje Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine za period 2018-2021. godine. Međutim, izražava zabrinutost za sljedeće:

- (a) u proteklim desetljećima, napredak po pitanju prava žena je bio spor, a strateški naponi za uključivanje lokalnih, državnih i međunarodnih zainteresiranih strana u ovoj oblasti nisu bili dovoljni;
- (b) Agencija za ravnopravnost spolova pri Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice nema dovoljno ljudskih i finansijskih resursa;
- (c) Država članica nije uspostavila mehanizme praćenja i procjene uticaja Akcionog plana, te da predstavnici organizacija civilnog društva nisu značajno učestvovali u izradi plana;
- (d) decentralizacija je rezultirala razlikama u naporima za uvažavanje pitanja rodne ravnopravnosti i izdvajanjem budžeta, te konstantno ovisi o finansijskoj pomoći međunarodnih donatora.

18. Odbor preporučuje da Država članica:

- (a) **ukaže na spor napredak po prioritetnom pitanju prava žena i osigura pravovremeno provođenje Konvencije i zaključnih napomena Odbora uz odgovarajuću finansijsku i tehničku podršku, kako iz državnih, tako i iz međunarodnih resursa;**
- (b) **obezbjedi odgovarajuće ljudske i finansijske resurse Agenciji za ravnopravnost spolova pri Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i drugim tijelima za ravnopravnost spolova, između ostalog i kroz Program finansijskog mehanizma za provođenje Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine (2018-2021. godine);**
- (c) **ojača saradnju s organizacijama civilnog društva, posebno ženskim organizacijama, u provođenju Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine za period 2018-2022. godine i sistemski ih uključi u izradu zakonodavstva, politika i programa o ravnopravnosti spolova, na nivoima države, entiteta, distrikta i kantona;**
- (d) **uspostavi mehanizme praćenja i procjene za Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period 2018-2022. godine i u narednom periodičnom izvještaju navede informacije o njegovim rezultatima;**
- (e) **pojača svoje napore za donošenje rodno osjetljivog budžeta u svim tijelima državne uprave.**

Nacionalne institucije za ljudska prava

19. Odbor pozdravlja činjenicu da je Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine ponovo akreditirana statusom „A“ od strane Globalnog saveza nacionalnih institucija za ljudska prava 2017. godine. Međutim, izražava zabrinutost zbog toga što netransparentno imenovanje i razrješenje ombudsmena od strane Parlamentarne skupštine narušava nezavisnost Institucije, te zbog manjka ljudskih, tehničkih i finansijskih resursa za učinkovito izvršavanje njenog mandata za promicanje i zaštitu ženskih prava.

20. Odbor preporučuje da Država članica:

- (a) **usvoji nacrt izmjena Zakona o ombudsmenu u cilju jačanja njene nezavisnosti i ovlaštenja za učinkovito izvršavanje njenog mandata u skladu s načelima koja se odnose na status državnih institucija za promicanje i zaštitu ljudskih prava (Pariška načela; vidjeti rezoluciju Glavne skupštine 48/134, prilog);**
- (b) **obezbjedi Instituciji dovoljno ljudskih, tehničkih i finansijskih resursa za učinkovito promicanje i zaštitu prava žena.**

Posebne privremene mjere

21. Odbor pozdravlja posebne privremene mjere koje je Država članica usvojila radi postizanja stvarne ravnopravnosti žena i muškaraca u različitim oblastima, posebno u

političkom i javnom životu, sigurnosnom sektoru, kao i one koje su usmjerene na žene iz ruralnih područja prema Strateškom planu ruralnog razvoja za period 2009-2015. godine. Odbor, međutim, izražava zabrinutost zbog nepostojanja posebnih privremenih mjera kojima bi se promicala politička zastupljenost žena iz ugroženih grupa, poput Romkinja, žena povratnica, samohranih majki, starijih žena i žena s invaliditetom.

22. Podsjećajući na svoju opću preporuku br. 25 (2004) o posebnim privremenim mjerama, Odbor preporučuje Državi članici da:

(a) **podigne svijest političkih lidera i šire javnosti o prirodi posebnih privremenih mjera i važnosti postizanja stvarne ravnopravnosti žena i muškaraca u svim oblastima u kojima su žene nedovoljno zastupljene ili se nalaze u nepovoljnom položaju;**

(b) **pojača primjenu posebnih privremenih mjera usmjerenih na žene iz ugroženih grupa kao što su Romkinje, žene koje traže azil i izbjeglice, žene povratnice, samohrane majke, starije žene i žene s invaliditetom, uključujući politički i javni život, kao i oblasti obrazovanja, zapošljavanja i zdravstva.**

Stereotipi

23. Odbor podsjeća na svoje prethodne zaključne napomene (CEDAW/C/BIH/CO/4-5, stav 20) i ponovo ističe zabrinutost zbog postojanja diskriminatornih stereotipa koji se tiču uloga i odgovornosti žena i muškaraca u porodici i društvu. Posebno izražava zabrinutost zbog:

(a) nepostojanja sveobuhvatne strategije za ukidanje diskriminatornih stereotipa koji prožimaju seksističke i mizoginistične stavove u društvu;

(b) dijaloga protiv ravnopravnosti spolova i online prijetnji upućenih ženama političarkama, novinarkama, boricima za ljudska prava i ženskim nevladinim organizacijama, uključujući i one upućene od strane političara na visokim položajima, kao i zbog manjka učinkovitih kazni za takva djela;

(c) postojanja seksističkog predstavljanja žena u medijima.

24. Odbor preporučuje da Država članica:

(a) **izradi sveobuhvatnu strategiju za ukidanje diskriminatornih rodni stereotipa koji se odnose na uloge i odgovornosti žena i muškaraca u porodici i društvu i prilagodi odgovarajuće zakonodavstvo u skladu s preporukom CM/Rec (2019) 1 koju je usvojio Odbor ministara Vijeća Evrope o sprječavanju i suzbijanju seksizma;**

(b) **provede kampanje za podizanje svijesti i edukacione programe o rodnoj ravnopravnosti usmjerene na žene i muškarce na svim nivoima društva kao i na političke vođe;**

(c) **ustpostavi mehanizam za praćenje upotrebe seksističkog i mizoginističnog jezika i govora mržnje u javnom diskursu i seksističkim prikazima žena u medijima i pobuditi svijest novinara i medijskih stručnjaka o važnosti pozitivnih prikaza žena kao aktivnih pokretača promjena;**

(d) **usvoji učinkovite mjere zaštite žena političara, novinarki, branitelja ljudskih prava i ženskih nevladinih organizacija kako bi im se omogućilo da slobodno izvršavaju svoje važne poslove bez straha ili prijetnje nasiljem ili uznemiravanjem.**

Rodno zasnovano nasilje nad ženama

25. Odbor pozdravlja mjere koje je Država članica usvojila u okviru Okvirne strategije za provođenje Konvencije Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) za period 2015-2018. godine. Ipak, i dalje postoji zabrinutost zbog kontinuirano visoke rasprostranjenosti rodno zasnovanog nasilja nad ženama, uključujući nasilje u porodici, u Državi članici. Posebno izražava zabrinutost zbog:

(a) nedovoljnog prijavljivanja slučajeva rodno zasnovanog nasilja, uključujući nasilje u porodici, od strane žena i djevojaka/čica zbog društvene stigme i njihovog nepovjerenja u organe za provođenje zakona;

(b) činjenice da suci, tužioci, advokati, policijski službenici, zdravstveni radnici i osoblje Centra za socijalni rad koji rade sa žrtvama rodno zasnovanog nasilja nemaju dovoljno stručnog znanja o rodnom pitanjima;

(c) niske stope krivičnog gonjenja i presuda u slučajevima nefizičkog nasilja nad ženama, poput psihološkog nasilja i nedostatka raščlanjenih podataka o svim oblicima rodno zasnovanog nasilja.

26. Podsjećajući na svoju opću preporuku br. 35 (2017) o rodno zasnovanom nasilju nad ženama kojom se ažurirala opća preporuka br. 19, Odbor preporučuje da Država članica:

(a) omogućiti ženama žrtvama/ženama koje su preživjele rodno zasnovano nasilje, uključujući one koje pripadaju ugroženim grupama, odgovarajuću podršku i pomoć, uključujući besplatnu pravnu pomoć, pristup dostupnim skloništima, medicinsko liječenje i psihosocijalno savjetovanje, te pružanje finansijske podrške organizacijama civilnog društva koje pružaju pomoć ženama žrtvama/ženama koje su preživjele rodno zasnovano nasilje;

(b) obezbijedi odgovarajuća sredstva organizacijama civilnog društva koje upravljaju dežurnim linijama za žrtve/osobe koje su preživjele nasilje u porodici kako bi se osiguralo da rade 24 sata dnevno sedam dana u sedmici i da su povjerljivi i dostupni ženama u svim dijelovima Države članice;

(c) procijeni uticaj jačanja kapaciteta na pravosuđe, policiju i druge službenike za provođenje zakona, kao i relevantne pružatelje usluga na strogu primjenu zakona koji kriminaliziraju sve oblike rodno zasnovanog nasilja nad ženama i na rodno osjetljive metode istrage i ispitivanja;

(d) osigura da se svi oblici rodno zasnovanog nasilja nad ženama, uključujući nasilje u porodici, uredno istraže i procesuiraju, da počinitelji budu adekvatno kažnjeni i da žrtve imaju pristup odgovarajućoj pravnoj zaštiti, uključujući odštetu;

(e) uspostavi jedinstven sistem prikupljanja podataka o svim oblicima rodno zasnovanog nasilja u Državi članici, raščlanjenih po dobi, etničkoj pripadnosti, invalidnosti, vrsti nasilja i odnosu počinitelja i žrtve.

Trgovina i iskorištavanje prostitucije drugih

27. Odbor pozdravlja usvajanje Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za period 2016-2019. godine i uspostavljanje referalnog mehanizma za žrtve trgovine ljudima. Nadalje pozdravlja to što je Država članica osigurala izlazne programe za žene koje se žele prestati baviti prostitucijom. Međutim, Odbor sa zabrinutošću primjećuje:

(a) veliki broj žena i djevojaka/čica podvrgnutih trgovini radi seksualnog iskorištavanja i prisilnog rada, uključujući prosjačenje, posebno među romskom populacijom;

(b) da Krivični zakon Republike Srpske predviđa lakše minimalne kazne za krivično djelo trgovine ljudima od drugih krivičnih zakona Države članice;

(c) nedostatak informacija o mjerama zaštite svjedoka;

(d) nedostatak specijalizovanih skloništa za smještaj žena i djevojaka/čica žrtava trgovine i iskorištavanja prostitucije drugih, kao i ozbiljno mali broj osoblja i nedostatak tehničkih i finansijskih sredstava Centara za socijalni rad.

28. Odbor ponovo ističe svoju prethodnu preporuku (CEDAW/C/BIH/CO/4-5, stavovi 24 i 26) i potiče Državu članicu da:

(a) se posveti rješavanju ključnih uzroka ljudima unapređenjem obrazovnih i ekonomskih prilika za žene, djevojke/čice i njihove porodice, posebno

među romskom zajednicom čime bi se umanjila njihova izloženost iskorištavanju od strane trgovaca ljudima;

(b) procijeni uticaj Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za period 2016-2019. i usvoji naknadni plan s odgovarajućim finansijskim sredstvima za njegovo učinkovito provođenje;

(c) poveća minimalne kazne za trgovinu ženama i djecom navedene u Krivičnom zakonu Republike Srpske u cilju njihovog usklađivanja s ostalim krivičnim zakonima u Državi članici;

(d) u sljedećem periodičnom izvještaju navede informacije o mjerama zaštite svjedoka u slučajevima trgovine ljudima i o osiguravanju primjene Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima Bosne i Hercegovine državljana Bosne i Hercegovine od strane pravosuđa i policije, na nivou države, entiteta, distrikta i kantona;

(e) osigura da dežurne linije za žrtve i svjedoke trgovine koje rade 24 sata dnevno sedam dana u sedmici budu operativne u svim administrativnim jedinicama Države članice uspostavljanjem novih dežurnih linija, te da osigura adekvatno finansiranje postojeće dežurne linije kojom upravljaju organizacije civilnog društva;

(f) poveća kapacitet skloništa i sigurnih kuća za žrtve trgovine ljudima i iskorištavanja prostitucije drugih povećanjem finansijske podrške organizacijama civilnog društva koje vode takva skloništa i osigura odgovarajuće ljudske, tehničke i finansijske resurse Centrima za socijalni rad, između ostalog, traženjem međunarodne pomoći ako je to moguće;

(g) smanji potražnju prostitucije.

Učešće u političkom i javnom životu

29. Odbor ponovo ukazuje na svoju zabrinutost zbog:

(a) slabe zastupljenosti žena u parlamentima i vladama na državnom i lokalnom nivou, uprkos minimalnim kvotama od 40 posto za zastupljenost žena kandidatkinja na izbornim listama političkih stranaka;

(b) činjenice da nacrt izmjena i dopuna Izbornog zakona Bosne i Hercegovine kojim se uvodi kvota od 50 posto za zastupljenost žena kandidatkinja na izbornim listama političkih stranaka, te nacrt izmjena i dopuna Zakona o Vijeću ministara Bosne i Hercegovine kojim se uvodi minimalna kvota od 40 posto za oba spola, još uvijek nisu usvojeni;

(c) uvođenja sistema otvorene liste izmjenama i dopunama Izbornog zakona Bosne i Hercegovine 2013. godine koji je nepovoljan za kandidatkinje;

(d) slabog učešća žena iz ugroženih grupa stanovništva, uključujući Romkinje, u političkom i javnom životu;

(e) manjka obuka o političkom liderstvu, pregovaračkim i predizbornim vještinama za kandidatkinje i ograničena zastupljenost žena u stranim službama, u pravosuđu i u međunarodnim organizacijama Države članice.

30. Odbor skreće pažnju na svoju opću preporuku br. 23 (1997) o ženama u političkom i javnom životu i cilj 5.5 Ciljeva održivog razvoja, te preporučuje da Država članica:

(a) usvoji izmjene i dopune Izbornog zakona Bosne i Hercegovine za povećanje kvote za žene kandidatkinje na izbornim listama političkih stranaka na 50 posto i Zakona o Vijeću ministara Bosne i Hercegovine za uvođenje minimalne kvote od 40 posto za zastupanje bilo kojeg spola u Vijeću ministara;

(b) razmotri zamjenu sistema otvorene liste sistemom „zatvarača“ za imenovanje kandidata oba spola na izbornim listama političkih stranaka, osiguravanjem da se prvi od svakog para naknadnih rang-lista na izbornim listama dodijeli ženi kandidatkinji i da se uvedu rezervirana mjesta za žene u parlamentima

svih entiteta. S tim u vezi, Odbor preporučuje da Država članica zatraži tehničku pomoć od međunarodnih partnera, prema potrebi;

(c) **obezbjedi programe jačanja kapaciteta za kandidatkinje o vještinama provođenja kampanja i političkog liderstva, posebno za žene koje se suočavaju s višedimenzionalnom diskriminacijom kao što su Romkinje, te političkim liderima i široj javnosti staviti do znanja da je potpuno, jednako, slobodno i demokratsko učešće žena na ravnopravnoj osnovi s muškarcima u političkom i javnom životu uslov za potpunu primjenu ljudskih prava žena.**

Nacionalnost

31. Odbor pozdravlja napore koje Država članica ulaže za pružanje besplatne pravne pomoći osobama koje pripadaju socijalno ugroženim grupama u procesu upisa rođenja u Federaciji Bosne i Hercegovine. Međutim, sa zabrinutošću ističe:

(a) ograničen pristup žena migranata besplatnoj pravnoj pomoći širom Države članice tokom procesa upisa rođenja;

(b) mali broj upisa rođenja djece čije majke nisu registrovane ili su izrazile namjeru da traže azil, ali to još nisu formalno učinile.

32. Odbor preporučuje da Država članica:

(a) **osigura da se obezbijede odgovarajući ljudski, tehnički i finansijski resursi za pružanje besplatne pravne pomoći ženama i djevojkama/ćicama iz ugroženih grupa, uključujući žene migrante, u svim dijelovima Države članice kako bi im se omogućio pristup upisu u matične knjige rođenih;**

(b) **pojednostavi postupke upisa u matične knjige rođenih, između ostalog pružanjem besplatnog online upisa rođenja sve djece rođene na teritoriji Države članice.**

Obrazovanje

33. Odbor pozdravlja povećanje broja upisanih djevojaka i žena u naučna područja studija kao i povećanje broja njihovih upisa na visokoobrazovne ustanove. Ipak, Odbor izražava zabrinutost zbog malog postotka žena i djevojaka koje se odlučuju za netradicionalne oblasti studija i karijeru kao što su mašinstvo i elektrotehnika. Također, sa zabrinutošću primjećuje:

(a) postojanje diskriminatornih rodnih stereotipa u obrazovnim materijalima, te da decentralizirani sistem sprječava jednoobrazno korištenje rodno osjetljivih nastavnih materijala u cijeloj Državi članici;

(b) nedostatak sveobuhvatnog obrazovanja o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima, te službama za planiranje porodice;

(c) prepreke pristupu kvalitetnom obrazovanju na svim nivoima s kojima se suočavaju Romkinje, djevojke/ćice iz ruralnih područja, izbjeglice i djevojke/ćice koje traže azil, djevojke/ćice s invaliditetom, djevojke/ćice koje su žrtve dječjeg braka, rodno zasnovanog nasilja i trgovine ljudima;

(d) prijave nasilja nad djevojkama/ćicama u obrazovnim institucijama;

(e) slabu zastupljenost žena na rukovodećim pozicijama

Premala zastupljenost žena na rukovodećim pozicijama i višim rukovodećim pozicijama u obrazovnim ustanovama i nizak broj žena profesora.

34. Podsjećajući na svoju opću preporuku br. 36 (2017) o pravu djevojaka/ćica i žena na obrazovanje, kao i na cilj 4.1 Ciljeva održivog razvoja, Odbor preporučuje Državi članici da:

(a) **potakne daljnju diverzifikaciju obrazovnih izbora za djevojčice i dječake i revidira školske udžbenike i obrazovne materijale na nivou entiteta, distrikta i kantona kako bi se uklonili rodno stereotipizovani sadržaji iz nastavnih materijala na svim nivoima obrazovanja;**

(b) bez daljnjeg odgađanja, uvrsti obrazovanje prilagođeno dobi djece o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima u školskim programima širom Države članice;

(c) poveća dostupnost i kvalitet obrazovanja za svu djecu i riješi nerazmjerno nisku stopu upisa i završetka školovanja na svim nivoima obrazovanja među djevojčicama iz romskih porodica, ruralnih područja, izbjeglicama i azilantima, djevojčicama s invaliditetom i djevojčicama žrtvama dječjeg braka, rodno zasnovanog nasilja i trgovine u svim dijelovima Države članice;

(d) podigne svijest, istraži i adekvatno kazni slučajeve nasilja nad djevojčicama u obrazovnim ustanovama i osigura da obučeni školski psiholozi i Centri za socijalni rad na odgovarajući način odgovore na posebne potrebe djevojčica koje su doživjele nasilje u obrazovnim ustanovama, te da im obezbijedi učinkovita pravna sredstva, uključujući sistem povjerljivih žalbi;

(e) usvoji posebne mjere, uključujući privremene posebne mjere kao što je preferencijalno zapošljavanje žena kako bi se osigurala rodna ravnopravnost na rukovodećim pozicijama na svim nivoima obrazovanja, te kako bi se povećao broj žena profesorica.

Zapošljavanje

35. Odbor izražava zabrinutost zbog i dalje slabe zastupljenosti žena na tržištu rada. Posebno izražava zabrinutost zbog:

(a) trajne razlike u plaćama između žena i muškaraca i profesionalne vertikalne i horizontalne segregacije u Državi članici;

(b) nerazmjerno visokog broja žena koje rade neplaćeno u poljoprivredi i domaćinstvu i dugotrajni proces ratifikacije Konvencije o domaćim radnicima iz 2011. godine (br. 189) Međunarodne organizacije rada (ILO);

(c) nedostatka određenih strategija zapošljavanja koje su direktno usmjerene na žene, posebno na one iz ugroženih grupa;

(d) razlike u naknadama za porodilje u Državi članici;

(e) neplaćenih socijalnih doprinosa od strane poslodavaca kojim se ugrožava pravo žena na ostvarivanje naknada za penziono i zdravstveno osiguranje;

(f) prijave da je jedna osoba od šest zaposlenih doživjela seksualno uznemiravanje na radnom mjestu .

36. Pozivajući se na cilj 8.5 Ciljeva održivog razvoja, Odbor ponovo ističe svoju prethodnu preporuku (CEDAW/C/BIH/CO/4-5, stav 34) i preporučuje da Država članica:

(a) provede sveobuhvatnu studiju glavnih uzroka razlike u plaćama između žena i muškaraca i iskoristi rezultate te studije za razradu daljnjih mjera kako bi se ta razlika uklonila;

(b) omogući obuku i poticaje za žene i za poslodavce u cilju povećanja učešća žena u tradicionalno muškim oblastima zapošljavanja i na rukovodećim pozicijama, kako bi se uklonila profesionalna horizontalna i vertikalna segregacija;

(c) pojača svoje napore na ratifikaciji Konvencije o domaćim radnicima iz 2011. (br. 189) Međunarodne organizacije rada (ILO);

(d) inkorporira rodnu perspektivu u strategije zapošljavanja uzimajući u obzir potrebe žena iz ugroženih grupa i uvede ciljane mjere za stvaranje dodatnih mogućnosti zapošljavanja za ove žene;

(e) uskladi propise o porodiljskim naknadama i osigura jednake naknade za majke i naknade za vrijeme porodiljskog odsustva u svim dijelovima Države članice;

(f) uvede učinkovite sankcije protiv poslodavaca koji ispunjavaju svoju obavezu da doprinose penzionom fondu i sistemu socijalnog osiguranja u odnosu njihove zaposlenice;

(g) razmotre ratifikaciju Konvencije o nasilju i uznemiravanju u svijetu rada, 2019. godine (br. 190) Međunarodne organizacije rada (ILO).

Zdravstvo

37. Komitet priznaje nisku stopu smrtnosti majki u Državi članici i napredak koji je ostvaren u usklađivanju zakona o zdravstvenoj zaštiti. Međutim, izražava zabrinutost zbog:

(a) razlika između odredaba i propisa o seksualnom i reproduktivnom zdravlju različitih entiteta, distrikta i kantona;

(b) nedovoljnog broja zaposlenih u ruralnim centrima zdravstvene njege zbog odliva mozgova medicinskih stručnjaka;

(c) ograničenog pristupa visokokvalitetnim zdravstvenim uslugama za žene iz ugroženih grupa koje nisu pokrivenne zdravstvenim osiguranjem, uključujući žene iz ruralnih područja i žene koje rade u neformalnom sektoru, žene koje se bave neplaćenim radom u domaćinstvu, žene migrante i žrtve rodno zasnovanog nasilja, trgovine ljudima i prisilnog braka;

(d) prijavljene diskriminacije i fizičkog i psihičkog nasilja nad ženama u porodilištima;

(e) diskriminacije žena koje boluju od HIV-a/AIDS-a od strane medicinskih stručnjaka.

38. Komitet preporučuje da Država članica, podsjećajući na opću preporuku Odbora br. 24 (1999) o ženama i zdravlju i na cilj 3.7 Ciljeva održivog razvoja, sa ciljem osiguravanja univerzalnog pristupa zdravstvenim uslugama seksualne i reproduktivne zaštite, kao i svoje prethodne preporuke (CEDAW/C/BIH/CO/4-5, stav 36):

(a) promiče zadržavanje osoblja u ruralnim centrima zdravstvene zaštite kroz inicijative poput većih naknada;

(b) osigura pristup pristupačnoj, dostupnoj i visokokvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti, uključujući seksualne i reproduktivne zdravstvene usluge, posebno za žene iz ugroženih grupa, osiguravanjem univerzalnog zdravstvenog osiguranja i podizanjem svijesti žena o dostupnim zdravstvenim uslugama;

(c) odmah istraži sve navodne slučajeve nasilja nad ženama od strane osoblja u porodilištima;

(d) omogući obuke za sve zaposlenike zdravstvenih službi o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima žena, posebno trudnica i žena i djevojaka koje boluju od HIV-a/AIDS-a.

Ekonomske i društvene koristi

39. Odbor priznaje mjere koje je Država članica usvojila radi promicanja ženskog poduzetništva u svim entitetima. Međutim, s zabrinutošću ističe:

(a) trajne prepreke za pristup žena finansijskim kreditima i zajmovima zbog nedostatka kolaterala kao što su zemljište i nekretnine;

(b) slaba zastupljenost žena na rukovodećim pozicijama u rastućim industrijama poput turizma, prehrane i obnovljive energije;

(c) ekonomsko iseljavanje žena i djevojaka/čica.

40. Odbor skreće pažnju na cilj 5.A Ciljeva održivog razvoja i preporučuje Državi članici da:

(a) preduzme korake za uklanjanje prepreka za jednak pristup žena zemljištu i drugoj imovini, uključujući kampanje za podizanje svijesti o jednakim

pravima žena na imovinu i nasljeđe, u cilju unapređenja pristupa žena finansijskim kreditima i zajmovima;

(b) usvoji ciljane mjere i omogući obuku žena za promociju njihovog učešća u industriji turizma, prehrane i obnovljivih izvora energije, kao i u odlučivanju u razvoju i provođenju ekonomskih razvojnih strategija i politika;

(c) izradi i provede strategiju za rješavanje ekonomskog iseljavanja žena i djevojaka/čica i osigura pristup društvenim i ekonomskim koristima u oba entiteta i distriktu.

Žene iz ruralnih područja

41. Odbor sa zabrinutošću primjećuje da žene i djevojke iz ruralnih područja nose nerazmjerni teret neplaćenog rada kod kuće i u poljoprivredi, čime se mnogim djevojkama onemogućuje srednjoškolsko obrazovanje. Bez obzira na primjenu privremenih posebnih mjera u Republici Srpskoj u okviru Strateškog plana ruralnog razvoja za period od 2009. do 2015. godine, Odbor izražava zabrinutost zbog ograničene usredotočenosti na ekonomsko osnaživanje žena iz ruralnih područja u strategijama i planovima ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine, kao i na njihovo učešće u svim sferama života.

42. Prema njegovoj općoj preporuci br. 34 (2016) o pravima žena iz ruralnih područja, Odbor preporučuje da Država članica:

(a) usvoji programe za smanjenje neplaćenog rada žena i djevojaka/čica iz ruralnih područja i ohrabrivanje djevojaka/čica iz ruralnih područja da završe svoje školovanje/studiranje;

(b) usvoji ciljane mjere za stvaranje prilika za ostvarivanje prihoda za žene iz ruralnih područja širom Države članice;

(c) integrira rodnu perspektivu u planove ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine i uključi žene iz ruralnih područja u osmišljavanje, razvoj, provođenje, praćenje i procjenu takvih planova kako bi se povećalo njihovo učešće u svim sferama života;

(d) poveća ulaganja u usluge za žene i djevojke/čice iz ruralnih područja, uključujući zdravstvo, obrazovanje i socijalnu zaštitu.

Žene iz ugroženih grupa stanovništva

43. Odbor pozdravlja mjere poduzete za povećanje pristupa obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti romskih žena i djevojaka/čica. Međutim, izražava zabrinutost zbog toga što se žene iz ugroženih grupa stanovništva i dalje suočavaju sa isprepletenim oblicima diskriminacije, posebno s:

(a) dugotrajnom društvenom isključenosti romskih žena i djevojaka/čica;

(b) nepostojanjem razumnog smještaja i inkluzivnih usluga za žene i djevojke/čice s invaliditetom;

(c) manjkom informacija o pokrivenosti programa socijalne zaštite za žene i djevojke/čice migrante;

(d) ograničenim pristupom zdravstvenim uslugama, uključujući usluge majčinske skrbi, i visokim nivoom seksualnog nasilja nad ženama i djevojkama/čicama izbjeglicama i onima koje traže azil u prihvatnim centrima, kao i nedostatkom rodno osjetljivih postupaka za traženje azila;

(e) stigmatizacija i diskriminacija s kojom se suočavaju lezbejke, biseksualne i transrodne žene.

44. Odbor preporučuje da Država članica:

(a) provede istraživanje o stanju u kojem se nalaze romske žene i djevojke/čice u svim aspektima života i provede akcioni plan za poboljšanje njihovog stanja;

(b) usvoji nacionalnu strategiju za žene s invaliditetom i osigura smisleno učešće organizacija žena s invaliditetom u svim fazama njenog razvoja i primjene;

(c) proširi pokriće socijalnim osiguranjem za žene i djevojke/čice migrante;

(d) pozabavi se posebnim potrebama žena i djevojaka/čica izbjeglica i onih koje traže azil, uključujući: (i) pružanje njege tokom i nakon porođaja u prihvatnim centrima; (ii) rano prepoznavanje i sprječavanje rodno zasnovanog nasilja u centrima; i (iii) uvođenje rodno osjetljivih postupaka azila;

(e) osigura poštivanje ljudskih prava lezbejki, biseksualnih i transrodnih žena i osigura da se u nacionalnim akcionim planovima za ravnopravnost spolova obradi tema stigme i diskriminacije protiv njih u svim sferama života.

Brak i porodični odnosi

45. Odbor sa zabrinutošću ističe da:

(a) Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine zahtijeva da žene prođu posredovanje prije pokretanja postupka razvoda, uključujući slučajeve porodičnog nasilja;

(b) porodični zakoni ne sadrže definiciju samohranih žena u skladu sa Istanbulskom konvencijom koja nalaže ženama koje su rastavljene ili žive odvojeno da pokrenu sudski postupak radi plaćanja alimentacije;

(c) mnoge samohrane majke ne primaju alimentaciju od očeva svoje djece;

(d) postoji visoka stopa dječjih brakova među romskom populacijom.

46. Pozivajući se na svoju opću preporuku br. 21 (1994) o ravnopravnosti u braku i porodičnim odnosima, Odbor preporučuje Državi članici da:

(a) ukine svaki zahtjev za obaveznim posredovanjem u postupku razvoda braka prema Porodičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine i uvrsti definiciju samohrane majke u sve porodične zakone u skladu sa Istanbulskom konvencijom;

(b) osigura da očevi pravovremeno plaćaju alimentaciju, uključujući uvođenje kazne za nepoštivanje alimentacijskih obaveza;

(c) nastavi aktivnosti na podizanju svijesti u romskim zajednicama o štetnim uticajima dječjeg i/ili prisilnog braka na obrazovanje, zdravlje i razvoj djevojaka/čica.

Prikupljanje i analiza podataka

47. Odbor preporučuje Državi članici da uspostavi konsolidirani sistem za prikupljanje, analizu i dijeljenje podataka, razvrstanih po spolu, dobi, invaliditetu, etničkoj pripadnosti, mjestu i društveno-ekonomskom statusu na svim nivoima. Također preporučuje da Država članica uspostavi Indeks ravnopravnosti spolova, te da, pomoću tog Indeksa, prati uticaj zakona, politika i akcionih planova na nivoima države, entiteta, distrikta i kantona, i procijeni položaj žena i napredak u realizaciji stvarne jednakosti žena i muškaraca u svim oblastima obuhvaćenim Konvencijom.

Pekinška deklaracija i Platforma za djelovanje

48. Odbor poziva Državu članicu da koristi Pekinšku deklaraciju i Platformu za djelovanje u svojim naporima u provođenju odredaba Konvencije u okviru 25-godišnjeg pregleda provođenja Deklaracije i Platforme u cilju postizanja stvarne jednakosti žena i muškaraca.

Prenošenje

49. Odbor traži da Država članica osigura blagovremeno prenošenje ovih zaključnih napomena, na službenim jezicima Države članice, relevantnim državnim institucijama na svim nivoima (nacionalnim, regionalnim, lokalnim), posebno vladi, Parlamentarnoj skupštini i pravosuđu, kako bi se omogućila njihova potpuna primjena.

Tehnička pomoć

50. Odbor preporučuje da Država članica poveže provođenje Konvencije s svojim naporima za razvoj i da u tom pogledu koristi regionalnu ili međunarodnu tehničku pomoć.

Daljnje radnje u pogledu zaključnih napomena

51. Odbor od Države članice zahtijeva da, u roku dvije godine, dostavi pisane informacije o mjerama poduzetim za provođenje preporuka iz gore navedenih stavova 12 (a), 16 (d), 18 (b) i 24 (c).

Priprema sljedećeg izvještaja

52. Odbor od Države članice zahtijeva da dostavi svoj sedmi periodični izvještaj do novembra 2023. godine. Izvještaj je potrebno dostaviti u roku i on treba obuhvatiti cijeli period do njegovog dostavljanja.

53. Odbor od Države članice zahtijeva da postupa u skladu s usklađenim smjernicama za izvještavanje prema međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima, uključujući smjernice o zajedničkom osnovnom dokumentu i dokumentima specifičnim za ugovor (HRI/GEN/2/Rev. 6, poglavlje I).
